

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

*Konference byla pořádána pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
(č.j. 32459/2011-30).*

*Honorary Patronage: Ministry of Education, Youth and Sports, The Czech Republic
(no. 32459/2011-30)*

Odborné sekce konference | Conference Sessions

Česko-slovenská pedagogika | Czech-Slovak needs of Education
Pedagogika v 21. století | Pedagogy of 21st Century
Psychologicko-pedagogické souvislosti | Psychology and Pedagogy
Historická sekce vzdělávání a psychologie | History of Psychology and Pedagogy
Potřeby a výzvy dneška | Nowadays needs and challenges

Odborní garanti, recenzenti | Conference Guarantors, Reviewers

Doc. PhDr. Luba Pavelová, PhD.; dr hab. Piotr Cichoracki; Prof. dr. Hab. Wojciech Druben;
PhDr. Mária Oloucká, DrSc.; dr hab. prof. UZ Andrzej Małkiewicz; Doc. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.;
Dr. Thomas White; prof. dr. Friedrich Guss; doc. Dr. Peter Caban, PhD.; PhDr. Martin Smutek, Ph.D.;
Doc. PhDr. Eva Šmelová, Ph.D.; dr hab. prof. UO Mikołaj Iwanow; Doc. PaedDr. Daniel Vajšćak;
Doc. Ing. Vlasta Pourová, CSc.; Dr. Darek Dabrowski; Ing. Pavla Varvažovská;

Edit, úprava, realizace | Edited by

Cach Jan, MAGNANIMITAS Assn., v Hradci Králové dne 16-12-2016

Vydavatel | Published by

© MAGNANIMITAS, Hradec Králové, Česká republika, 2016
Magnanimitas, Hradec Králové, 2016

ISBN 978-80-87952-16-0

Upozornění | Warning

Všechna práva vyhrazena. Rozmnožování a šíření této publikace jakýmkoliv způsobem bez výslovného písemného svolení vydavatele je zakázané. | All rights reserved. Unauthorized duplication is a violation of applicable laws.

Certifikovaná vědecká konference | Certificate Conference No.: 2259661632

MAGNANIMITAS Assn. International and ECONFERENCE
is a signatory of Berlin declaration on Open Access
to knowledge in the sciences and humanities.
(<http://openaccess.mpg.de/3883/Signatories/>)

for SCIEMCEE (<https://oa2020.org/mission/#other>)

Proceedings of the
International Scientific Conference on

EUROPEAN PEDAGOGY FORUM 2016
REFLEXION OF PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

vol. VI.

November 28 – December 2, 2016

Hradec Králové, The Czech Republic

EPF

METODY WPROWADZANIA ZMIAN W OŚWIACIE: PRÓBA SYSTEMATYZACJI POJĘĆ

METHODS OF PLANNED CHANGE IN EDUCATION: AN ATTEMPT TO SYSTEMATIZE THE CONCEPTS

Bartosz Atroszko

Abstrakt

Celem artykułu jest usystematyzowanie pojęć związanych z wprowadzaniem zmian w oświacie. Pojęcia odnoszące się do zmieniania oświaty, takie jak rewolucja edukacyjna, reforma czy innowacja, często są używane w sposób mało konsekwentny i nieprecyzyjny. Utrudnia to rzeczową debatę na temat zmian w szkolnictwie i jest przeszkodą w rozwoju wiedzy pedagogicznej. Z drugiej strony edukacja jest tworem ludzkim *par excellence*, opartym na interpretacjach rzeczywistości społecznej i podlegającym ciągłym interpretacjom. Można przypuszczać, że w związku z tym używanie w pedagogice precyzyjnej, ścisłej terminologii – zbliżonej do tej używanej w ramach nauk przyrodniczych - jest po prostu niemożliwe.

Wyrazy kluczowe: reformy, rewolucja edukacyjna, innowacje, oświata, transformacja, ewaluacja w edukacji.

Abstract

This article aims to systematize the concepts related to the implementation of changes in education. These concepts, such as educational revolution, reform or innovation, are often used in a way that is inconsistent and imprecise. This makes it difficult to have substantive debate on the changes in education and is an obstacle to the development of pedagogical knowledge. On the other hand, education is a human creation *par excellence*, based on the interpretations of social reality and subject to constant reinterpretation. It can be assumed that using precise, strict terminology in pedagogy - similar to that used in the context of the natural sciences - is simply impossible.

Keywords: reform, educational revolution, innovation, education, transformation, evaluation in education.

*Fakty istnieją tylko tam, gdzie nie ma ludzi (...).
Kiedy oni się pojawiają, są już tylko interpretacje.¹*

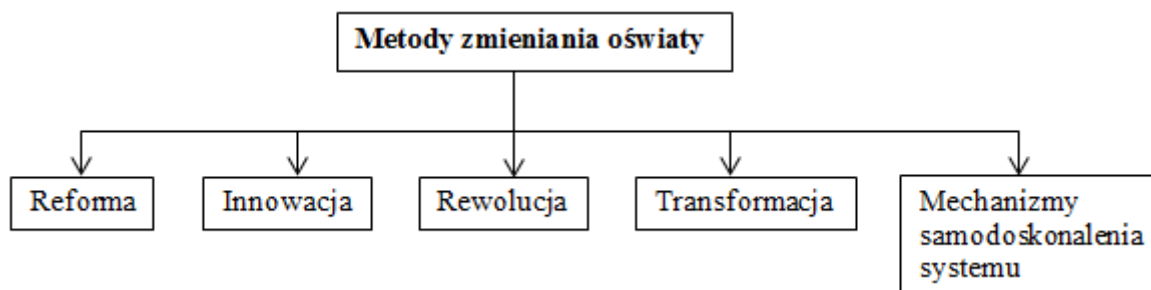
- Stanisław Lem

1 WPROWADZENIE

Celem niniejszego artykułu jest usystematyzowanie pojęć dotyczących wprowadzania zmian w oświacie. Na użytek niniejszej pracy wyróżniono następujące metody zmieniania oświaty: 1) rewolucje, 2) reformy, 3) innowacje, 4) transformacje, 5) mechanizmy samodoskonalenia systemu (rysunek 1). Każda z tych metod zostanie krótko scharakteryzowana. Punktem wyjścia do wyróżnienia wyżej wymienionych sposobów przekształcania oświaty jest praca J. Szczepańskiego pt. *Reformy, rewolucje, transformacje*. W publikacji tej autor wyróżnił i

¹ S. Lem, *Śledztwo*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1969, s. 161.

opisał podstawowe sposoby przekształcania rzeczywistości społecznej. Oprócz trzech tytułowych metod, uwzględnionych przez J. Szczepańskiego, na potrzeby niniejszego artykułu dodane zostały również dwie inne metody: innowacje oraz mechanizmy samodoskonalenia systemu. Te drugie pojęcie występuje co prawda u J. Szczepańskiego, ale pojawia się ono niejako na marginesie głównego wywodu pracy i temat ten nie jest rozwijany.

Rysunek 1. Metody zmieniaania oświaty.

Niemal we wszystkich państwach świata systemy szkolnictwa są obecnie reformowane lub były reformowane w ostatnich latach,² zaś przeprowadzanie reform świadczy – jak nietrudno się domyśleć - o braku satysfakcji z istniejących rozwiązań organizacyjnych, programowych etc. Należy jednakże zauważyć, że niezadowolenie ze szkolnictwa i podejmowanie prób jego reformy nie jest wcale zjawiskiem nowym. Wręcz przeciwnie, historia szkolnictwa związana jest nierozdzielnie z jego krytyką i nieustannymi próbami reform. K. Przyszczypkowski zauważył, że edukacja *była, jest i będzie problemem, który wzbudza wiele emocji*, zaś emocje te wynikają ze znaczenia, jakie edukacji się przypisuje oraz z *rozczarowań, jakie często niesie*.³ Warto pamiętać, że opinia na temat szkolnictwa i potrzebnych w nim zmian jest zależna od indywidualnego punktu widzenia i przyjmowanych wartości osoby, która te opinie wyraża. Jak zauważyli K. Robinson i L. Aronica edukacja *ma różne znaczenie dla różnych ludzi*, w zależności od wyznawanych wartości, kultury czy światopoglądu.⁴ Jest ona również silnie powiązana ze sferą polityki oraz ideologii.⁵

2 REWOLUCJA EDUKACYJNA

W naukach społecznych pojęcie *rewolucji* jest rozumiane jako radykalna zmiana, której celem jest eliminacja istniejącego ładu i zastąpienia go nowym ładem.⁶ Natomiast pojęcie *rewolucji edukacyjnej* jest dosyć niejasne. Występuje ono w literaturze pedagogicznej, jednak nie jest ono nigdzie definiowane. Przykładowo autorzy książki *Rewolucja w uczeniu* nie definiują tytułowego pojęcia *rewolucji*, wskazując po prostu na zmiany społeczne, technologiczne i gospodarcze oraz powiązane z nimi przemiany w dziedzinie edukacji.⁷ J. Szczepański sugeruje, że jest to pojęcie czysto teoretyczne, niemające faktycznie odzwierciedlenia w rzeczywistości szkolnej. Przyjmuje on, że rewolucją w dziedzinie edukacji byłaby całkowita zmiana istniejącego porządku w tej dziedzinie. Rewolucyjną zmianą edukacyjną byłaby – zdaniem tego autora - deskolaryzacja społeczeństwa zaproponowana przez I. Illicha, w

² M. Mourshed, Ch. Chijioke, M. Barber, *How the World's Most Improved School Systems Keep Getting Better*, McKinsey & Company, 2010, s. 10.

³ K. Przyszczypkowski, *Polityczność (w) edukacji*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012, s. 9.

⁴ K. Robinson, L. Aronica, *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację*, Kraków: Wydawnictwo Element, 2015, s. 15.

⁵ P. Zamojski, *Ideologiczne wymiary procesu kształcenia a zakres problemowy dydaktyki*. [w:] „Paradygmaty współczesnej dydaktyki”, red. L. Hurlo, D. Klus-Stańska, M. Łojko, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009, s. 124-134.

⁶ J. Szczepański, *Reformy, rewolucje, transformacje*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1999, s. 68.

⁷ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2003.

wyniku której nastąpiłaby całkowita eliminacja szkoły jako instytucji. Natomiast wszystkie pozostałe zmiany dążące do ulepszenia szkolnictwa były i są reformami.⁸ Warto zauważyć, że pogląd ten nie jest powszechnie podzielany. Inaczej widzi to Z. Kwieciński i inni autorzy, którzy utożsamiają idee I. Illicha z radykalnym ruchem reformatorskim.⁹ Z kolei A. Ćwikliński nie uważa wcale pojęcia rewolucji edukacyjnej za pojęcie jedynie teoretyczne. Autor ten twierdzi, że w XX wieku w Polsce odbyły się dwie rewolucje edukacyjne, a więc sytuacje w których Polska musiała tworzyć swój system edukacyjny niemal od podstaw.¹⁰ Pierwsza rewolucja edukacyjna miała miejsce po zakończeniu I Wojny Światowej i odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. Stworzono wtedy polski system edukacyjny, który zastąpił na ziemiach II Rzeczypospolitej trzy różne systemy obowiązujące w czasie zaborów. Druga rewolucja edukacyjna rozpoczęła się na przełomie 1944 i 1945 r. i związana była ze stworzeniem nowego, komunistycznego systemu szkolnictwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.¹¹

3 REFORMY

Reformy – w przeciwieństwie do rewolucji - zachowują istniejący ład, nie dążą do całkowitej zmiany, lecz jedynie do ulepszenia systemu.¹² Charakteryzują się tym, że nie są zmianami radykalnymi, lecz stopniowo i celowo wprowadzanymi.¹³ Reformy oświaty są zmianami wysoko zorganizowanych instytucji, ponieważ szkoły organizują zjawiska bardzo złożone oraz bardzo trudne do uregulowania, jakimi są procesy uczenia się, nauczania i przede wszystkim wychowania dzieci i młodzieży.¹⁴ W. Okoń definiuje pojęcie reformy szkolnej następująco: *zmiana ustroju, treści i organizacji całego systemu szkolnictwa lub niektórych jego części, spowodowana przez przeobrażenia życia społeczno-gospodarczego kraju i konieczność dostosowania do nich działalności szkolnictwa, jak również przez postęp nauk pedagogicznych.*¹⁵

Poszczególni badacze wyróżniają różne kategorie reform oświaty. Przykładowo C. Kupisiewicz i M. Kupisiewicz wyróżniają reformy całościowe (przebudowa całego systemu szkolnego) i reformy cząstkowe. Reformy szkolne cząstkowe dzielą się z kolei na strukturalne, programowe i metodyczne.¹⁶ Autorzy ci dzielą reformy również na: 1) odgórne (przygotowywane przez władze oświatowe), oraz na 2) reformy oddolne (opracowywane oraz realizowane przez nauczycieli).¹⁷ B. Śliwerski wymienia cztery strategie reformowania oświaty dotychczas stosowane w Polsce. Są to: 1) *basis-upward* – oddolne inicjatywy, zmiany projektowane przez samych nauczycieli np. programy autorskie czy klasy autorskie w szkołach publicznych, 2) *sandwich* – zachęcanie nauczycieli przez ministerstwo do wdrażania ich własnych projektów przy wsparciu organizacyjnym i prawnym MEN np. tworzenie publicznych szkół eksperymentalnych, 3) *keil* – inicjowanie przez metodyków i doradców skupionych przy ośrodkach doskonalenia nauczycieli zmian programowo-metodycznych, 4)

⁸ J. Szczepański, dzieło cytowane, s. 23.

⁹ Z. Kwieciński, *Modele myślenia o reformowaniu oświaty*, „Neodidagmata” 33/34, Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2012, s. 116.

¹⁰ A. Ćwikliński, *Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005, s. 288.

¹¹ Tamże, s. 289.

¹² J. Szczepański, dzieło cytowane, s. 22-23.

¹³ M. Kocór, *Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006, s. 16.

¹⁴ J. Szczepański, dzieło cytowane, s. 20.

¹⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 2001, s. 349.

¹⁶ C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009, s. 154.

¹⁷ Tamże, s. 154.

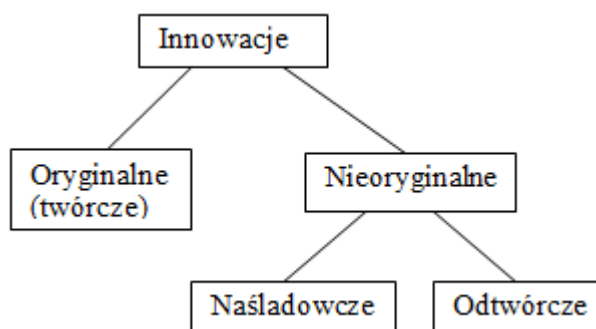
multiple-nucleus – inicjowanie różnych zdecentralizowanych rozwiązań edukacyjnych np. publiczne szkoły autorskie lub edukacja domowa.¹⁸ Z kolei Z. Kwieciński wymienia cztery strategie reformy demokratyzującej i humanizującej oświatę: 1) model epidemii sterowanej, 2) model dyfuzji (czyli przenikania i rozprzestrzenienia się), 3) model gwałtownej zmiany indukcyjnej (czyli zmiany wzbudzonej z zewnątrz), 4) model planowej zmiany kooperacyjnej, a więc opartej na ogólnospołecznym współdziałaniu.¹⁹

4 INNOWACJE EDUKACYJNE

Słowo *innovacja* pochodzi od łacińskiego *innovatio* i oznacza proces wprowadzania czegoś nowego, ale też rzecz nowo wprowadzoną.²⁰ R. Schulz wyróżnił trzy podstawowe zakresy znaczeniowe pojęcia *innovacja*: 1) w sensie czynnościowym oznacza operację zmieniania, 2) w sensie rzeczowym oznacza przedmiot będący składnikiem kultury, 3) w sensie atrybutywnym jest synonimem twórczego działania.^{21 22}

Do języka polskiej nauki pojęcie innowacji wprowadził Z. Pietrasiński, który jest też autorem pierwszej, klasycznej już dzisiaj, definicji innowacji: *Innowacje są to zmiany celowo wprowadzone przez człowieka lub zaprojektowane przezeń układy cybernetyczne, które polegają na zastępowaniu dotychczasowych stanów rzeczy innymi, ocenianymi dodatnio w świetle określonych kryteriów i składającymi się w sumie na postęp.*²³ B. Przyborowska przyznaje, że *innovacyjność* oraz *innovacja* nie są pojęciami rozumianymi jednoznacznie.²⁴ Podobnego zdania jest Z. Pietrasiński.²⁵ W literaturze przedmiotu można spotkać definicje innowacji bardzo ogólne np. *Innowacje to wszelkie wartości kulturowe, które w danych warunkach przestrzennych i czasowych są traktowane przez ludzi jako nowe.*²⁶ Zgodnie z tak sformułowaną definicją, *innovacja* znaczy tyle co *nowość*, *nowinka*, *coś nowego*²⁷ i jest po prostu synonimem nowości.

Z. Pietrasiński podzielił *innovacje*, ze względu na kryterium oryginalności, na 1) *innovacje oryginalne* (twórcze), 2) *innovacje nieoryginalne*. Z kolei *innovacje nieoryginalne* podzielił na *naśladowcze* i *odtwórcze*.²⁸ Stworzenie wynalazku jest *innovacją twórczą*. Twórczą *innovacją* – zdaniem Z. Pietrasińskiego – będzie też jego

Rysunek 2. Podział *innovacji* ze względu na kryterium oryginalności według Z. Pietrasińskiego.

¹⁸ B. Śliwerski, *Pozory sprawstwa reform oświatowych w III RP [w:] „Sprawcy i/lub ofiary działań pozornych w edukacji szkolnej”*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 103-130.

¹⁹ Z. Kwieciński, *Dylematy, inicjatywy, przebudzenia. Nad przesłankami odrodzenia edukacji w Polsce*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2011, s. 21.

²⁰ T. Giza, *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*, Kielce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, 1998, s. 15.

²¹ Tamże, s. 17.

²² R. Schulz, *Procesy zmian i odnowy w oświacie. Wstęp do teorii *innovacji**, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 108.

²³ Z. Pietrasiński, *Ogólne i psychologiczne zagadnienia *innovacji**, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 9.

²⁴ B. Przyborowska, *Pedagogika *innovacyjności*. Między teorią a praktyką*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, s. 49.

²⁵ Z. Pietrasiński, dzieło cytowane, s. 8.

²⁶ B. Przyborowska, dzieło cytowane, s. 49.

²⁷ Tamże, s. 49.

²⁸ Z. Pietrasiński, dzieło cytowane, s. 15.

pierwsze, pionierskie zastosowanie. Natomiast użycie tego wynalazku w innej organizacji czy upowszechnienie jego stosowania jest już innowacją naśladowczą. Jak zauważa autor, paradoksalnie dopiero te naśladowcze innowacje zapewniają pełne wykorzystanie potencjału danego wynalazku i zwiastują polepszenie warunków życia ogółu społeczeństwa.²⁹

Z. Pietrański podzielił innowacje, ze względu na liczbę osób zaangażowanych w proces innowacyjny, na 1) innowacje niesprężone, 2) innowacje sprężone. Innowacje niesprężone to takie, których wprowadzenie nie przekracza uprawnień i mocy sprawczej jednego człowieka. Przykładowo mogą to być usprawnienia pracy robotnika dokonywane przez niego samego na swoim miejscu pracy. Z kolei innowacją sprężoną nazwiemy taką zmianę, która jest dziełem pewnej liczby osób lub nawet organizacji czy instytucji. Cechę innowacji sprężonych jest to, że wymagają one uzgadniania poczynań wszystkich zainteresowanych stron. Innowacje sprężone, ze względu na kierunek ich sprężenia względem osoby bezpośrednio zainteresowanej jej wprowadzeniem, dzielą się na: 1) innowacje sprężone w górę (zależne od wyższych instancji), 2) innowacje sprężone w dół (zależne od podległych jednostek), 3) innowacje sprężone poziomo (zależne od jednostek organizacyjnie równorzędnych), 4) innowacje sprężone wielokierunkowo (łącznie w kilku wymienionych kierunkach).³⁰

C. Christensen, wybitny badacz innowacyjności, podzielił innowacje na trzy kategorie: 1) innowacje przełomowe, inspirujące (*empowering*) – kreują one nowe, masowe rynki, a wraz z nimi nowe możliwości zatrudnienia i kreowania wartości, 2) innowacje podtrzymujące (*sustaining*) – polegają one na tworzeniu nowych, lepszych modeli istniejących produktów, nie zmieniając logiki pierwotnej innowacji przełomowej, 3) innowacje wydajnościowe (*efficiency*) – polegają one na wytwarzaniu produktu coraz niższym kosztem.³¹ Warto zauważyć, że wprowadzane innowacje – w zależności od ich rodzaju – mogą mieć zgoła odmienny wpływ np. na rynek pracy czy na gospodarkę. O ile innowacje przełomowe tworzą nowe rynki i możliwości zatrudnienia, o tyle innowacje wydajnościowe przyczyniają się (poprzez automatyzację produkcji) do zmniejszenia ilości miejsc pracy i popytu na siłę roboczą.³²

Z kolei innowacje edukacyjne (pedagogiczne) stanowią kategorię innowacji tworzonych i użytkowanych w sferze kształcenia oraz wychowania.³³ W. Okoń definiuje innowację pedagogiczną w następujący sposób: *zmiana struktury systemu szkolnego (dydaktycznego, wychowawczego) jako całości lub struktury ważnych jego składników – w celu wprowadzenia ulepszeń o charakterze wymiernym*.³⁴ Autor ten precyzuje, że zmiany te dotyczą: 1) pracy nauczycieli i uczniów, 2) treści programowej, 3) warunków materialno-społecznych pracy szkolnej.³⁵ C. Kupisiewicz i M. Kupisiewicz definiują innowację pedagogiczną, że jest to *istotna zmiana jakiegoś systemu czy instytucji oświatowej w celu jej ulepszenia*.³⁶ Podobnie jak miało to miejsce w przypadku reform, poszczególni badacze wyróżniają różne kategorie innowacji pedagogicznych. Przykładowo B. Przyborowska wyróżnia innowacje

²⁹ Tamże, s. 15-16.

³⁰ Tamże, s. 17-19.

³¹ E. Bandyk, *Innowacje w kryzysie. Paradoksy rozwoju* [w:] „Świt innowacyjnego społeczeństwa. Trendy na najbliższe lata”, red. P. Zadura-Lichota, Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2013, s. 98-99.

³² Tamże, s. 98-99.

³³ B. Przyborowska, dzieło cytowane, s. 49.

³⁴ W. Okoń, dzieło cytowane, s. 147.

³⁵ Tamże, s. 147.

³⁶ C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, dzieło cytowane, s. 67.

pedagogiczne: 1) programowe, 2) metodyczne, 3) organizacyjne, 4) ustrojowe, 5) systemowe.³⁷

Brak precyzyjnych definicji pojęcia *innowacji* i pojęcia *reformy* powoduje, że pojęcie te są czasami utożsamiane ze sobą. Przykładowo B. Przyborowska utożsamia innowacje odgórne z reformą i jednocześnie przeciwstawiając je innowacjom oddolnym: *Działalność innowacyjna władz oświatowych przejawia się wdrażaniem innowacji odgórnych i stymulowaniem działalności innowacyjnej oddolnie. Innowacje odgórne to najczęściej planowe zmiany modernizacyjne (...) Są to okresowe reformy oświatowe.*³⁸ Z kolei T. Giza utożsamia pojęcie innowacji z pojęciem reformy oraz z pojęciem twórczości: *Pojęcie „innowacja” (...) oznacza wprowadzenie czegoś nowego, rzecz nowo wprowadzoną; ogólnie jakąś nowość i reformę. Pojęcie to wspólnie jest - w pewnych zakresach - tożsame z twórczością.*³⁹

5 TRANSFORMACJA

Transformacja jest jednym z trzech podstawowych sposobów – obok reformy i rewolucji - przekształcania rzeczywistości społecznej wyróżnionych przez J. Szczepańskiego.⁴⁰ Autor ten wyjaśnia, że pojęcie transformacji jest pozbawione elementów wartościujących i bliższe jest stwierdzeniom opisowym. *Transformacje z założenia są zmianami przeobrażającymi charakter lub istotę czegoś,*⁴¹ co jednak nie oznacza w sposób jednoznaczny ulepszenia zmienianej rzeczywistości, tak jak czyni to reforma.⁴² Transformacja jest trzecią drogą (obok rewolucji i reformy) zmieniania rzeczywistości, wykorzystującą siły spontaniczne tkwiące w rzeczywistości.⁴³ Jak wyjaśnia J. Szczepański: *transformacja rodzi się ze źródeł własnych sił motorycznych, podczas gdy reformy i rewolucje są „wprawiane w ruch” przez siły zewnętrzne zmienianego systemu.*⁴⁴

Pojęcie *transformacji* w odniesieniu do edukacji jest używane rzadziej niż np. pojęcie reformy czy innowacji. Jest ono używane przede wszystkim w odniesieniu do zmiany systemu społecznego, zmiany ustroju państwa, zmiany gospodarczej czy ogólnie rozumianej zmiany społecznej. Po 1989 r. pojęcie *transformacji* stało się w Polsce do pewnego stopnia synonimem wyjścia przez Polskę z systemu komunistycznego, rozwoju gospodarki rynkowej i demokracji parlamentarnej. Charakterystyczne jest to, że autorzy piszący przykładowo o transformacji uniwersytetu⁴⁵, transformacji systemu edukacji,⁴⁶ transformacji systemowej szkolnictwa wyższego,⁴⁷ zazwyczaj nie definiują w żaden sposób używanego przez siebie pojęcia transformacji. Wyjątek stanowi P. Górski, piszący o transformacji edukacji menedżerskiej: *Proces zmian (...) edukacji menedżerskiej lepiej opisywałoby używane przez socjologów pojęcie transformacji, które zakłada przekształcenia nie do końca kierowane, bez*

³⁷ B. Przyborowska, dzieło cytowane, s. 52.

³⁸ Tamże, s. 59.

³⁹ T. Giza, dzieło cytowane, s. 15-16.

⁴⁰ J. Szczepański, dzieło cytowane, s. 62.

⁴¹ Tamże, s. 63.

⁴² Tamże, s. 63.

⁴³ Tamże, s. 65.

⁴⁴ Tamże, s. 67.

⁴⁵ M. Kwiek, *Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010, s. 20.

⁴⁶ A. Brzezińska, *Psychologia a edukacja: pomoc psychologiczna wobec transformacji systemu edukacji* [w:] „Edukacja” 2013, 5(125), s. 206–216.

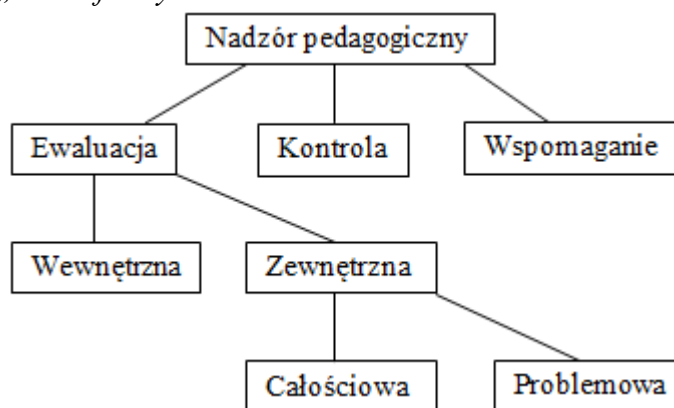
⁴⁷ K. Denek, *Transformacja systemowa szkolnictwa wyższego* [w:] „Media - Edukacja – Kultura. W stronę edukacji medialnej”, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Poznań/Rzeszów: Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, 2012, s. 51-61.

możliwego do określenia etapu finalnego, w których działaniom planowym towarzyszą działania żywiołowe, a obok elementów nowych występują stare normy, wzorce czy wyobrażenia.⁴⁸

6 MECHANIZMY SAMODOSKONALENIA SYSTEMU

Zdaniem J. Szczepańskiego istnieje współczesna tendencja społeczna zmierzająca do tego, aby nie dopuszczać do sytuacji w której rozkład rzeczywistości społecznej wymusza przeprowadzenie reformy. Lepszym rozwiązaniem wydaje się *wbudowanie* w dany system społeczny mechanizmu *samosdoskonalenia*, który umożliwia dokonywanie na bieżąco korekty występujących anomalii, błędów i wypaczeń. Autor ten zauważa, że reformy pociągają za sobą duże koszty (finansowe i pozafinansowe), których można uniknąć, jeśli anomalie będą dostatecznie wcześnie wykrywane i eliminowane.⁴⁹ Zdaniem J. Szczepańskiego ten *proces samodoskonalenia jest czymś w rodzaju „minireformy”*.⁵⁰

Za taki mechanizm samodoskonalenia systemu edukacji można uznać nadzór pedagogiczny (a zwłaszcza ewaluację), który jest jednym z podstawowych instrumentów realizacji polityki oświatowej państwa. Głównym celem nadzoru pedagogicznego jest zapewnienie wysokiej jakości kształcenia, wychowania oraz opieki w szkołach i innych placówkach systemu oświaty.⁵¹ Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. wyróżniano następujące formy nadzoru pedagogicznego: 1) ewaluację, 2) kontrolę, 3) wspomaganie pracy szkół, placówek oświaty i nauczycieli w zakresie ich działalności.⁵² Z kolei ewaluacja – zgodnie z tym samym rozporządzeniem – dzieli się na ewaluację wewnętrzną oraz ewaluację zewnętrzną. Ewaluacja zewnętrzna może być całościowa lub problemowa.⁵³

Rysunek 3. Umiejscowienie ewaluacji w ramach nadzoru pedagogicznego. Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego.

W Stanach Zjednoczonych ewaluacja jest rozwijana w obszarze edukacji już od lat 30. XX wieku.⁵⁴ Ewaluacja jest określana jako *sztuka zadawania pytań oraz metoda uczenia się*

⁴⁸ P. Górski, *Edukacja menedżerska w Polsce i jej przeobrażenia w kontekście zmian gospodarczych i społecznych w ostatnim dwudziestoleciu*, Kraków: Wydawnictwa AGH, 2012, s. 9-21.

⁴⁹ J. Szczepański, dzieło cytowane, s. 33.

⁵⁰ Tamże, s. 34.

⁵¹ D. Dziewulak, *Nadzór pedagogiczny w systemach edukacyjnych w Polsce i w wybranych państwach Unii Europejskiej* [w:] „Analizy BAS” nr 7 (96), Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 26 kwietnia 2013, s. 1.

⁵² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego* [w:] „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, Warszawa, dnia 31 sierpnia 2015 r. Poz. 1270, s. 2.

⁵³ Tamże, s. 2.

⁵⁴ K. Olejniczak, *Wprowadzenie do zagadnień ewaluacji* [w:] „Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki, pod red. nauk. K. Olejniczaka, M. Kozaka, B. Lenziona, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, s. 17.

instytucji sektora publicznego.⁵⁵ Jedną z podstawowych funkcji ewaluacji jest właśnie funkcja formatywna, którą można określić jako *proces zbierania informacji potrzebnych do doskonalenia procesu kształcenia*.⁵⁶ L. Korporowicz nazywa ewaluację – podobnie jak wcześniej uczyniła to H. Simons – *zaproszeniem do rozwoju*.⁵⁷ Ewaluacja nie gwarantuje rozwoju czy choćby zmiany, jest ona tylko *zaproszeniem* w tym sensie, że może być przyjęta lub odrzucona w zależności od dobrej lub złej woli osób w nią zaangażowanych.⁵⁸ Upowszechnienie ewaluacji szkół w wielu państwach świata wynika ze wzrostu społecznych oczekiwań co do jakości edukacji.⁵⁹

7 PODSUMOWANIE

W naukach społecznych nie ma powszechnie podzielanej systematyzacji pojęć odnoszących się do zmieniania oświaty, ani ścisłych definicji tych pojęć. Pojęcia takie jak reforma, rewolucja, transformacja czy innowacja są definiowane dość ogólnie i niejednoznacznie. Nie są to terminy do końca rozłączne, gdyż np. wielu autorów utożsamia reformowanie oświaty z działalnością innowacyjną, a reformę z innowacją odgórną. Ten brak precyzyjnej terminologii wynika zapewne z tego, że edukacja jest tworem ludzkim *par excellence*, opartym na interpretacjach rzeczywistości społecznej i podlegającym ciągłym interpretacjom. Można przypuszczać, że w związku z tym używanie w pedagogice precyzyjnej, ścisłej terminologii – zbliżonej do tej używanej w ramach nauk przyrodniczych - jest po prostu niemożliwe. Przykładowo to, czy określona zmiana w edukacji jest jeszcze reformą czy już staje się rewolucją edukacyjną, często będzie kwestią interpretacji. Podobnie kwestią interpretacji będzie uznanie jakiejś określonej zmiany za innowację. To, co dla jednego badacza wydaje się innowacją, dla innego badacza może wydać się zmianą pozorną, nieistotną lub niegodną uznania za innowację.

W związku z powyższym nasuwa się pytanie, czy dążenie do systematyzacji pojęć pedagogicznych i tworzenia ich bardziej precyzyjnych definicji ma sens? Na tak sformułowane pytanie należy odpowiedzieć twierdząco. Chociaż pedagogika ani pozostałe nauki społeczne nigdy nie osiągną precyzji nauk przyrodniczych, to jednak dążenie do systematyzacji i uściślenia używanych w ich obrębie pojęć może rozwinąć te nauki, poprawić komunikację badaczy, pedagogów i osób zmieniających oświatę, a pośrednio mieć również pozytywny wpływ na jakość edukacji.

Źródło

1. BENDYK E., *Innowacje w kryzysie. Paradoksy rozwoju*. [w:] „Świt innowacyjnego społeczeństwa. Trendy na najbliższe lata”, red. P. Zadura-Lichota, Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2013, s. 98-99, ISBN: 978-83-7633-204-0.
2. BRZEZIŃSKA A., *Psychologia a edukacja: pomoc psychologiczna wobec transformacji systemu edukacji*. [w:] „Edukacja“ 2013, 5(125), s. 206–216, ISSN 0239-6858.

⁵⁵ K. Olejniczak, M. Kozak, B. Lenzion, *Wprowadzenie* [w:] „Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki, pod red. nauk. K. Olejniczaka, M. Kozaka, B. Lenziona, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, s. 11.

⁵⁶ K. Ciekot, *Funkcje ewaluacji w zapewnianiu jakości kształcenia w uczelniach wyższych*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2007, s. 58.

⁵⁷ L. Korporowicz, *Interakcyjna misja ewaluacji* [w:] „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty”, pod red. G. Mazurkiewicza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, s. 29.

⁵⁸ Tamże, s. 29.

⁵⁹ E. Dudek, *Ewaluacja szkoły w krajach OECD* [w:] „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty”, red. G. Mazurkiewicza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, s. 27.

3. CIEKOT K., *Funkcje ewaluacji w zapewnianiu jakości kształcenia w uczelniach wyższych*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2007, s. 58, ISBN 978-83-7493-323-0.
4. ĆWIKLIŃSKI A., *Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005, s. 288-289, ISBN 83-232-1596-0.
5. DENEK K., *Transformacja systemowa szkolnictwa wyższego*. [w:] „Media - Edukacja – Kultura. W stronę edukacji medialnej”, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Poznań/Rzeszów: Polskie Towarzystwo Technologii i Mediów Edukacyjnych, 2012, s. 51-61, ISBN 978-83-924173-0-9.
6. DRYDEN G., VOS J., *Rewolucja w uczeniu*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2003, ISBN 83-7298-457-3.
7. DUDEK E., *Ewaluacja szkoły w krajach OECD*. [w:] „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty”, red. G. Mazurkiewicz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, s. 27, ISBN 978-83-233-2929-9.
8. DZIEWULAK D., *Nadzór pedagogiczny w systemach edukacyjnych w Polsce i w wybranych państwach Unii Europejskiej*. [w:] „Analizy BAS” nr 7 (96), Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, 26 kwietnia 2013, s. 1, ISSN 1899-1114.
9. GIZA T., *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*, Kielce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, 1998, s. 15, ISBN 83-7133-096-0.
10. GÓRSKI P., *Edukacja menedżerska w Polsce i jej przeobrażenia w kontekście zmian gospodarczych i społecznych w ostatnim dwudziestoleciu*. [w:] „Kształcenie i rozwój specjalistów menedżerów”, red. P. Górski, Kraków: Wydawnictwa AGH, 2012, s. 9-21, ISBN 978-83-7464-476-1.
11. KOCÓR M., *Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006, s. 16, ISBN 978-83-7338-262-6.
12. KORPOROWICZ L., *Interakcyjna misja ewaluacji*. [w:] „Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty”, pod red. G. Mazurkiewicza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, s. 29, ISBN 978-83-233-2929-9.
13. KUPISIEWICZ C., KUPISIEWICZ M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009, s. 67-154, ISBN 978-83-01-15635-0.
14. KWIECIŃSKI Z., *Dylematy, inicjatywy, przebudzenia. Nad przesłankami odrodzenia edukacji w Polsce*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2011, s. 21, ISBN 978-83-62302-32-1.
15. KWIECIŃSKI Z., *Modele myślenia o reformowaniu oświaty*, „Neodidagmata” 33/34, 2012, Poznań: Adam Mickiewicz University Press, s. 105-119, ISBN 978-83-232-2332-0, ISSN: 0077-653X.
16. KWIEK M., *Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010, s. 20, ISBN 978-83-232-2207-1.
17. LEM S., *Śledztwo*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1969, s. 161.
18. MOURSHED M., CHIJKOKE C., BARBER M., *How the World's Most Improved School Systems Keep Getting Better*, McKinsey & Company, 2010, s. 10.
19. OKOŃ W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 2001, s. 147 i 349, ISBN 83-88149-41-5.
20. OLEJNICZAK K., *Wprowadzenie do zagadnień ewaluacji*. [w:] „Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki”, red. K. Olejniczak, M.

- Kozak, B. Lenzion, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, s. 17, ISBN 978-83-61408-01-7.
21. OLEJNICZAK K., KOZAK M., LENDZION B., *Wprowadzenie*. [w:] „Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych. Podręcznik akademicki“, red. K. Olejniczak, M. Kozak, B. Lenzion, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008, s. 11, ISBN 978-83-61408-01-7.
 22. PIETRASIŃSKI Z., *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 8-19.
 23. PRZYBOROWSKA B., *Pedagogika innowacyjności. Między teorią a praktyką*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, s. 49-59, ISBN 978-83-231-2933-2.
 24. PRZYSZCZYPKOWSKI K., *Polityczność (w) edukacji*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012, s. 9, ISBN 978-83-232-2489-1.
 25. ROBINSON K., ARONICA L., *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację*, Kraków: Wydawnictwo Element, 2015, s. 15, ISBN 978-83-937026-4-0.
 26. SCHULZ R., *Procesy zmian i odnowy w oświacie. Wstęp do teorii innowacji*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 108, ISBN 83-01-01781-3.
 27. SZCZEPAŃSKI J., *Reformy, rewolucje, transformacje*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1999, s. 20-68, ISBN 83-87632-38-4.
 28. ŚLIWERSKI B., *Pozory sprawstwa reform oświatowych w III RP*. [w:] „Sprawcy i/lub ofiary działań pozornych w edukacji szkolnej”, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013, s. 103-130, ISBN 978-83-7850-173-2.
 29. ZAMOJSKI P., *Ideologiczne wymiary procesu kształcenia a zakres problemowy dydaktyki*. [w:] „Paradygmaty współczesnej dydaktyki”, red. L. Hurło, D. Klus-Stańska, M. Łojko, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009, s. 124-134, ISBN 978-83-7587-047-3.
 30. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego*. [w:] „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, Warszawa, dnia 31 sierpnia 2015 r. Poz. 1270, s. 2.

Publikacja została sfinansowana ze środków grantu Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego na projekty młodych naukowców i uczestników studiów doktoranckich na 2016 r. Nr grantu: 538-7300-B273-16.

Kontakt

Mgr Bartosz Atroszko
Uniwersytet Gdański
Jana Bażyńskiego 8, Gdańsk, Polska
Tel: 603 112 458
email: bartosz.atroszko@gmail.com